

**AMALIY SAN'AT (LOKLI MINIATYURA)
ASARLARI VOSITASI ORQALI O'QUVCHILARNING KREATIV
QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI**

Qarshiyeva Dilshoda Yalgash qizi

Navoiy viloyati Karmana tumani 2-son Bolalar Musiqa va Sa'nat maktabi
Tasviriy san'at va amaliy bezak san'ati yo'nalishi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tasviriy san'atning badiiy usullaridan biri, o'ta nafis bo'lgan kichik hajmli (mo'jaz) asarlar bo'lmish – miniatyuraning lokli miniatyura san'ati orqali o'quvchilarning kreativ ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda individual yondashuv haqida boradi.

Kalit so'zlar: miniatyura, lokli miniatyura, hunarmandchilik, amaliy san'at, o'quvchi, o'qituvchi, ta'lim.

**WAYS OF FORMING CREATIVE ABILITIES
OF STUDENTS THROUGH THE MEDIUM OF WORKS
OF APPLIED ART (LACQUER MINIATURES)**

ABSTRACT

This article is about an individual approach to the formation of students' creative abilities through one of the artistic methods of visual art, which are extremely elegant small-scale (miracle) works - miniature lacquer miniature art.

Keywords: miniature, lacquered miniature, crafts, practical art, student, teacher, education.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi tufayli hayotimizning barcha jabhalarida turli ijtimoiy iqtisodiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar jamiyatning munosib davomchilarini tayyorlash ishiga, ya'ni yosh avlodlarning shakllanishi jarayonini amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilishni talab etmoqda.

“Davlatning buyuk kelajagi fuqarolarimizning ma’lumotliligiga, madaniyatiga, bunyodkorliligiga tayanadi. Zero, eski ta’lim-tarbiya asosiga yangi jamiyatni qurib bo’lmaydi”.¹

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta’lim, jumladan oliy pedagogik ta’lim muassasalari xodimlari oldiga pedagogik kadrlarni tayyorlashni tubdan yaxshilash vazifalarini qo‘ymoqda.

O‘rta maxsus kasb-hunar kollejlari va umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni hunarmandchilik sirlariga o‘rgatishda ta’limining zamonaviy uslublaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun kasb-hunar kollejlari amaliy san’at ta’limining yangi mazmunini shakillantirishning ilg‘or pedagogik texnologiyalari, zamonaviy o‘quv uslubiy majmualar, o‘quv tarbiya jarayonining didaktik jihatlari ta’minlash va mazkur sohaga o‘qitishining ilmiy amaliy masalalarini to‘g‘ri hal etish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Binobarin, ta’lim-tarbiya tizimini yangicha mazmuni asosida isloh qilishda o‘qituvchining, tarbiyachining, murabbiyning roli beqiyosdir.

Amaliy san’at o‘qituvchisining o‘z sohasidagi savodxonligi yetarli darajada bo‘lsagina o‘quvchi va talabalar bilan yonma-yon o‘tirib o‘zlari amaliy na’mana ko‘rsata oladilar. O‘shandagina o‘quvchilar va talabalar o‘z ko‘zlari bilan murabbiy rassomning egallagan mahorat sirlarini amaliy ishlarida ko‘rib ruhan his qiladi, hamda san’atning nozik sirlarini tushunib yetishishiga imkoniyatlari kengayadi.

“O‘qituvchi tasviriy san’atdan maxsus bilim va malakalar bilan qurollanmasdan turib, muallimlik qilishi mumkin emas. Ayniqsa, u tasviriy san’atning qalamtasvir, rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik, shuningdek dekorativ-amaliy san’at va memorchilik san’ati tarixi, san’atdagi turli oqimlar maktablar uning rivojida tamoyillarini puxta o‘zlashtirib olishi, uning ayrim turlari bo‘yicha badiiy ijod olib borishi va bu bilan bolalarga na’mana bo‘lishi kerak”.²

Yosh avlodga kasbiy ta’lim-tarbiya berish jarayonni mukammallashtirish uchun kasb-hunar pedagogikasining umum bashariy yutuqlari bilan birgalikda milliy pedagogikamizning yutuqlari, Markaziy Osiyo mutafakkirlarining pedagogik qarashlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda, ayniqsa milliy hunarmandchilik va zamonaviy industrial kasblarda o‘ziga xos mehnat mazmuniga e’tibor qaratish talab etiladi. Buyuk ajdodlarimiz kasb-hunarli kishilarni hunarmand deb atashgan, hamda ularning jamiyatdagi ijtimoiy holatini hunarmandchilik bilan bog‘lagan. Chunki

¹ J.Yo‘ldoshev. “Ta’limimiz istiqloli yo‘lida”.T.:“Sharq”,1996,106-107-b..

² R.Hasanov.”Umumta’lim maktablarida tasviriy san’at ta’limi konsepsiyasini”T.:O‘zPFITI, 9-10-b..

Markaziy Osiyoning qo'li gul ustalari yaratgan san'at durdonalari kishilarga zavq beradi. Zero, har bir davr hunarmandchilik na'munalarida insonlarning go'zallik tuyg'ularini tarbiyalaydigan o'sha davrning g'oyalari, maqsadlarida orzulari ifodalangan. Har bir hunarmand o'z hunarini faqat o'ziga xos mehnat mazmunlari bilan boyitib, hunarini rivojlantirib kelgan. Shunda har bir usta o'z davrida hunarning mehnat mazmunida yangi qurollarini ijod qilib boyitgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunda sharq mutafakkirlarining kasbiy ta'lim-tarbiya usullariga qayta-qayta murojaat qilishimiz zaruratga aylanmoqda. Sharq qomusiy olimlari pedogogika va kasbiy pedogogika muammolariga kasb ta'limi tarbiyasini, maqsadlari, mazmuni shakli va usullariga doir e'tibor bilan qaratgan. Ular aqliy va jismoniy mehnat jarayonida shaxsning shakllanishiga qat'iy ishonganlar.

Miniatyura - bu dunyoviy tasviriy san'atning bir turi. O'rta asr qo'lyozma kitoblarida illyustratsiya sifatida musulmon mamlakatlarida keng tarqalgan kichik rangli rasmlar. U kitob betlarini bezash va jildlash bilan birga muhim dekorativ element bo'lgan. Miniatyuraning Lokli miniatyura san'at turi esa - yog'och, metall, mag'zi soxta (papyemashe) dan ishlanib, usti lok bilan qoplangan bezakli buyumlardir (ko'pincha bo'rtma, o'yma, qadama, chizma naqshlar bilan bezatiladi).

Kitob miniatyurasi san'ati Yaqin va O'rta Sharq, Afg'oniston, Misr, Iroq, Eron, Suriya, Turkiya, O'rta Osiyo va Mo'g'uliston Hindistonida XIII - XVII -asrlar oralig'ida avj oldi . Ba'zi mamlakatlarda esa u XIX asrga qadar mavjud edi. Ushbu markazlarning har birining o'ziga xos rivojlanish yo'li bo'lgan, lekin shu bilan birga, ular arab yozuvi, adabiyoti, mumtoz she'riyati o'sha davr uchun xos bo'lgan estetik g'oyalar va axloqiy me'yorlarga asoslangan badiiy til va mavzularning muayyan o'xshashligiga ega.

Miniatyura ko'p asrlar davomida mavjud bo'lishiga qaramay, o'tmish va hozirgi zamon o'rtasida ko'prik bo'lib, rivojlanishda davom etmoqda.

XV asr oxiri va XVI asr boshlarida Movaraunnaxrga Shayboniylar o'zbek sulolasi kelishi bilan Buxoro va Samarqandda qo'l yozuvi kitoblari san'ati sifatida miniatyura jadal rivojlana boshladi. Bu davrda Buxoro miniatyura maktabining rivojlanishiga Kamoliddin Behzod ijodi katta ta'sir ko'rsatdi. Keyinchalik Buxoro maktabi o'ziga xosligi bilan ajralib turadigan, o'zgacha noyob uslubni yaratadi. Ushbu uslub haqida Yevropaning eng yirik tadqiqotchilaridan biri F.Rishar, "Fors kitob san'ati tarixining alohida bobiga loyiqdir" degan edi. Samarqand miniatyurasi esa mahalliy an'analarni rivojlantirishda davom etmoqda.

Hozirgacha saqlanib qolgan O'zbekiston qo'lyozma kitoblari va kitob miniatyuralari na'munalari bizga XV asrdan oxiridan XIX asrgacha bo'lgan rivojlanish yo'lini kuzatishga imkon beradi. Mazkur davrda ushbu san'at gullab-yashnagan (16-

17 asrlar) hamda uzoq vaqt turg'unlikni boshdan kechirdi. Ushbu turg'unlik oxir-oqibat ushnu san'atning 19-asr oxiri - 20-asr boshlarida yo'q bo'lib ketishiga va uni litografik illyustratsiyalar bilan almashtirilishga olib keldi.

Shuningdek, kasb-hunar kollej va umumta'lim maktablarida ham tasviriy va amaliy san'atning tarixi va hozirgi kundagi roli haqida darslik va o'quv qo'llanmalarda o'quvchilarga keng tarzda yoritib kelinmoqda. Zeroki, hozirgi yosh yigit-qizlarimiz tasviriy va amaliy san'at turlarini chuqur mazmun-mohiyatiga ega bo'lib, bilim va malakasini kelajakda kasb-hunar egallashda o'z ta'sirini o'tkazib, yaxshi natijalarga erishishiga sabab bo'la oladi deb ishonch bilan ayta olamiz. Bulardan biri Shobaratov P.ning "Kompazitsiya" o'quv qo'llanmasida amaliy san'atni o'qitishning o'quv jarayonini tashkil qilish va mashg'ulotlar kompozitsiyalarining maqsad va vazifalari ko'rsatib o'tilgan. O'quv qo'llanma boshqa mutaxassislik fanlari bilan uyg'unlashgan holda o'quvchilar olgan bilimlarini keyingisi bilan to'ldirib borishda yordam beradi.

Kasb-hunar va kollejlari va hunarmandchilik sirlarini yangi pedagogik va muammoli ta'lim metodlaridan foydalangan holda olib borilsa dars samaradorligini oshirishga erishiladi. O'quvchilar darslarni ilmiy asosida tushunishlari osonlashadi, dars talablarini boshqarishda ularni malakasi oshadi va fazoviy tasavvurlari kengayadi.

Respublikamiz olimlaridan professor S.S.Bulatov, R.Xasanov, dotsent R.Shobaratov, Q.Qosimov, A.Turdialiev, O.Xudayorova va boshqa amaliy san'at, kasb-hunarga aloqador xalq hunarmandchiligining turli nuqtasini tadqiq qilganlar. Jumladan, professor Bulatov S.S o'zining "O'zbek xalq amaliy bezak san'ati" metodik qo'llanmasida xalq amaliy bezak san'ati turlari bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etishga, hamda o'tkazishga bo'lgan shart-sharoitlar, o'qitishning nazariy- metodik asoslari hamda dasturlar bayon etilgan, atamalarning izohli lug'ati berilgan.

XULOSA

O'zbek xalqi o'zining qadimiy va boy madaniyati bilan butun dunyoga mashhurdir. O'zbekistonning qadimiy yodgorliklari va tuproq osti qismi ulkan tarixiy muzey hisoblanadi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent, Termiz va boshqa shahardardagi har bir memoriy yodgorligi bir buyuk asar, nodir qo'lyozmalar, xalq amaliy san'ati na'munalari bir vaqtlar o'zbek xalqining madaniyati naqadar yuksak bo'lganligidan dalolat beradi. Shu vaqtlari ota-bobolarimiz qurgan binolar, me'morchilik bezaklari, ularning rang-barangligi, geometrik va o'simliksimon naqshlarning kompozitsion tasviri zavq olishga, tarbiyalanishga qaratilgan.¹ Ular orqali o'z orzu-umidlarini, muhabbatlarini xalqqa izhor etishga chorlaydi. Asrlar davomida orttirilgan madaniy boyligimiz, xalq amaliy san'atining ayrim turlari,

¹ Jumayev Sh. O'. "Xalq hunarmandchiligi misolida kollej o'quvchilarini amaliy san'atga o'rgatishning pedagogik saht-sharoitlari" Samarqand 2012

ularning o'ziga xos tomonlari, haqiqiy o'zbekcha, nomlari ishlash texnologiyasi va ularni yaratgan ustalarimizning nomlari asta-sekin unutilib ketish arafasida. Shuning uchun xalqimizning asrlar bo'yi qilgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan tarixiy yodgorliklar va boshqa amaliy san'atini ko'z qorachig'idek saqlash vaqti keldi. Ularni qadrlash va foydalanish hozirgi davrimizning eng muhim vazifalaridan biridir.

Madaniy meros va yuksak badiiylik milliy an'anani rivojlantirishga undan foydalanish, undagi ijodiy amaliy uslublarini joriy etish ham kerak. Tabiiy material bilan ishlash, kishilarda ayniqsa, yoshlarda qunt, chidam qat'iyat, xalq amaliy san'atining qiziqarli o'ziga xos turlariga dahldor etish maqsadga muvofiqdir. Kasb-hunar kollej va umumta'lim maktablarida o'quvchi yoshlarni g'oyaviy-siyosiy va estetik ruhda tarbiyalashda yuqoridagilar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yoshlarda go'zallikni seza bilishga, san'at asarlarini o'rganishga, ulardan bahra olishga, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini oshirishga, amaliy san'atga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tasviriy san'at turlaridan miniatyura va o'zbek xalq amaliy bezak san'ati va uning turlari bo'lmish ganchkorlik, zargarlik, kulolchilik, misgarlik, yog'och o'ymakorligi darslarda o'qituvchi barcha imkoniyatlardan samarali foydalanish kerak. O'z ishlarini rejali tashkil etish va tarbiyaning hamma tarkibiy qismlarini kompleks amalga oshirishga erishishi kerak.

O'zbek xalq amaliy san'ati darslarning samaradorligini oshirish uchun texnika vositalaridan foydalanib videofilm, elektron versiya, elektron darsliklardan namoyish qilish, ilmiy asoslangan dasturlar tuzish, o'quv metodik ko'rgazmalar tayyorlash, ekskursiv tanlovlar, viktorinalar o'tkazish, hozirgi zamon pedagogik-psixologiyasining ilg'or yutuqlariga suyangan holda mashg'ulotlar o'tkazish, o'quv moddiy bazasini mustahkamlash, mahalliy materiallardan foydalanish, ko'rgazmalar tashkil etish, kabinetlarni zamonaviy jihozlanish, ta'lim-tarbiya masalalarini muvaffaqiyatli hal etish uchun didaktik printsiplar, ya'ni ta'limni tarbiyalovchi printsiipi, ilmiylik printsiipi, muntazamlilik printsiipi va ketma-ketlik, onglilik-aktivlik, ko'rgazmalilik va boshqa printsiplarga rioya qilish alohida ahamiyat kasb etadi.¹

O'zbek xalq amaliy bezak san'ati asrlar mobaynida ota-bobolarimiz tomonidan kuz qorachig'idek asrab-avaylab kelingan. Tarixda va ayni kunlarga qadar saqlanib kelayotgan bu amaliy san'at turlari kelgusida yanada qadrlanadi, ardoqlanadi. Zero, o'yib, chizib, tirnab, bo'yab ishlangan, takrorlanmas naqshlar inson idrokining, odam his-tuyg'ularini ifodasidir.

¹ Sarsenbaeva R.M. Mehnat ta'limi negizida o'quv-tarbiyaviy tadbirlar o'tkazishning ilmiy-metodik asoslari (xalq hunarmandchiligi misolida)

REFERENCES:

1. Karimov.I.A.O‘zbekistonning siyosiy - ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoillari .–T: O‘zbekiston, 1995 .
2. Azimov I. O‘zbekiston naqshu nigorlari T., G‘.G‘ulom nomli Adabiyot va san‘at nashriyoti 1987, 142 b.
3. Bulatov S.S. O‘zbek xalq amaliy bezak san‘ati. –T.: Mehnat, 1991.
4. S.S.Bulatov, O‘.Mansurov. Milliy me‘morchilikda amaliy san‘at falsafasi. –T.: Fan, 2005.
5. Bulatov S.S., Yuldashev X.A., Tursunaliev N.YU. Kulolchilik san‘ati. Qo‘llanma. –T.: Nizomiy nomli TDPU, 2002. -31 b.
6. Bulatov S.S., Yuldashev X.A. Kasb-hunar kollejlariida me‘moriy bezak san‘ati yo‘nalishi bo‘yicha «Ganch o‘ymakorligi» fanidan eksperimental na‘munaviy o‘quv dasturi. –T.: O‘MKHTRI, 2003.- 15 b.
7. Bulatov S.S., Ashirova M.O. Amaliy san‘at qisqacha luqati. Qomuslar bosh tahririyati T., 1992, 47b.
8. Zohidov P.SH. Me‘mor san‘ati. – T.: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1985-y
9. Mustaqillik:Izohli ilmiy-ommabop lug‘at Mualliflar: M. Abdullaev, M. Abdullaeva, F.Abdullaeva.G. Abdurazzoqova. –T.: “SHarq”, 2006.
10. Mallaev Q.N. Navoiy ijodiyotining xalqchil negizi. –T.: O‘qituvchi, 1980.
11. Mahmudov Mahkam. Ahli dil: (ma‘naviy olam sirlari). -T.: O‘qituvchi, 1997-y
12. Mirzakalon Ismoiliiy. Inson husni. Axloq-odob mavzusidagi suhbatlar (nashrga tayyorlovchi T.Malik) –T.: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1983.
13. Mirzahmedov M.X. Boshlang‘ich badiiy naqsh ishlash metodikasi. – T.: O‘qituvchi, 1976-y.
14. Sarsenbaeva R.M. Mehnat ta‘limi negizida o‘quv-tarbiyaviy tadbirlar o‘tkazishning ilmiy-metodik asoslari (xalq hunarmandchiligi misolida)
15. Usmonov O. Komoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi. –T.: Fan, 1977.
16. Jumayev Sh. O‘. “Xalq hunarmandchiligi misolida kollej o‘quvchilarini amaliy san‘atga o‘rgatishning pedagogik sahrat-sharoitlari” Samarqand 2012
17. R.Hasanov.”Umumta‘lim maktablarida tasviriy san‘at ta‘limi konsepsiyasini”T.:O‘zPFITI, 9-10-b..
18. J.Yo‘ldoshev. “Ta‘limimiz istiqloli yo‘lida”.T.:”Sharq”,1996,106-107-b..